

З англійської переклав Володимир БРЮГГЕН (Харків)

1

Оскар Гасснер у сітчастій спідній сорочці й купальному халаті сидить біля вікна свого задушливого, темного й тісного номера на Десятій Західній, коли я потихеньку заходжу до нього. За вікном темнішають, згасають зеленкуваті сутінки пізнього червня. Біженець намацує вимикач і невідступно дивиться на мене, ховаючи розпач і біль, однак це йому не дуже вдається.

Я був тоді бідним студентом і сміливо брався вчити будь-кого будь-чого за один долар на годину. Щоправда, від тих часів я порозумнішав...

Бернард Маламуд (1914 — 1986), американський письменник. Автор романів «Помічник» (1957), «Нове життя» (1961), «Майстеровий» (1966), «Квартиронаймачі» (1971), «Різні життя Дьюбіна» (1979), «Боже благовоління» (1980), збірок новел «Чарівне барильце» (1958), «Спершу ідіоти» (1963), «Рембрандтів капелюх» (1973). Публіковане оповідання було надруковано у збірці «Спершу ідіоти».

Друкується за виданням; Bernard Malamud. The German Refugee, збірка «Idiots First», 1967, Dell publishing, New York.

© Володимир Брюгген, 2000, переклад.

Найчастіше давав уроки англійської для новоприбулих біженців. Коледж мене рекомендував, я набув невеличкого досвіду. Деякі мої «студенти» вже застосовували на американському ринку свою ламану англійську мову, якою завдячували й моїм зусиллям. Мені тільки-но минуло двадцятий, я перейшов на останній курс коледжу, сама шкіра та кістки, зате невситима жадоба до життя й наївна хлоп'яча цікавість: коли ж почнеться світова війна? Ну й дурень я був! Роблю свою маленьку кар'єру, а за океаном Адольф Гітлер у чорних чоботях, з квадратними вусиками жує і випльовує квіти. Чи можна забути, що діялося в Данцігу того літа?

Труднощі депресії ще давалися знаки, проте я міг так-сяк існувати за рахунок бідолашних біженців. Їх стільки було у віддалених кварталах Бродвея 1993-го... Я мав чотирьох учнів. Карл Отто Альп — актор, колишня кінозірка; Вольфганг Новак — видатний економіст; Фрідріх Вольф викладав історію середньовіччя в Гайдельберзькому університеті; і після того вечора, як я познайомився з ним у дешевому неохайному номері готелю, — Оскар Гасснер, берлінський критик і журналіст, який раніше працював у газеті «Ахт-ур-абендблатт». То були високоосвічені люди. Мені не бракувало нахабства у спілкуванні з ними. І що тільки вчиняє світова криза з людьми — всі вони стають учнями.

Оскаркові було років п'ятдесят, його пишного волосся вже торкнулася сивина. М'ясисте обличчя, важкі руки й завжди похилені плечі. Погляд каламутно-блакитних очей ніби притискав тебе; коли я відреконувався йому, в цьому погляді промайнув сумнів. Здається, я навіював йому відчуття безвиході. Мені доводилося чекати, доки він отямиться, довго стовбичити за дверима. В таких випадках волієш провалитися крізь землю, але ж треба заробляти на шматок хліба. Зрештою, він одчиняв двері, і я заходив. Точніше, він їх нібито вивільняв, і я сам собою опинявся в кімнаті.

— Bitte¹, — він запрошував сісти й зняковіло шукав, де б примоститися самому.

Він починав говорити й замовкати, ніби боявся сказати щось недозволене. Кімнату було захарашено одягом, ящиками з книжками, що їх йому пощастило вивезти з Німеччини, якимись картинами. Оскар сідав на ящик, махаючи собі важкою рукою, мовби віялом.

— Шарко. Немошлив, — мурмотів він, силуючи себе до праці. — Я не зналь такий спек.

Мені доводилося сутужно, а вже йому й поготів. Ледве дихав. Пробував говорити, підносив руку, і вона безсило падала, як підбита качка. Він дихав, як борець, що тільки-но підвівся з килима, та все ж опановував себе й хвилин за десять ми вже потроху розмовляли.

Як більшість освічених німців, Оскар вивчав свого часу англійську мову. І хоч був переконаний, що не вимовить ні слова, однак примудрявся конструювати цілком пристойні, хай часом кумедні, англійські речення. Він ставив не на свої місця приголосні, плував іменники з дієсловами, перекручував ідіоми, і все ж таки ми змогли порозумітися. Вели розмову по-англійськи, допомагали мені слівця німецько-єврейського жаргону, він називав це «джідиш». Оскар уже приїздив ненадовго до Америки торік, за місяць до «Кристалънахт», тої ночі, коли нацисти розгромили вітрини єврейських магазинів і попалили всі синагоги. Він хотів дізнатися, чи не знайдеться тут для нього робота. Родичів в Америці не мав, і тільки робота могла забезпечити йому швидкий дозвіл на виїзд. Щось йому пообіцяли, проте не в сфері журналістики, а через якийсь фонд — як лектору. Тоді він повернувся до Берліна, і після жакливого піврічного очікування йому дозволили емігрувати. Оскар розпродав усе, що міг, йому пощастило врятувати кілька картин, дарунки друзів та книжки, підкупивши двох голландських прикордонників. Він попрощався з дружиною й залишив ту осоружну країну.

¹ Прошу (нім.).

Оскар глянув на мене затуманеними очима.

— Ми розлучилися мирно,— сказав він по-німецьки,— жінка моя не єврейка. Її мати — запекла антисемітка. Вони перебралися до Штеттіна.

Я не розпитував нічого. Не єврейка — то не єврейка, німкеня — то німкеня.

Оскар дістав роботу в Інституті суспільних наук у Нью-Йорку. Він мав читати лекції раз на тиждень під час осінньої сесії, а наступної весни прочитати курс англійською мовою «Література Ваймарської республіки». Він раніше не виступав публічно й дуже нервував. То буде його перше знайомство з американцями, однак потреба виступати по-англійськи наводила на нього жах. Це здавалося безглуздом.

— Як це мошлив? Я не могу сказаль два слів. Мій шахливий проноґс! Я буду як дурник.

Його меланхолія зростала. Протягом двох місяців після приїзду, міняючи готельні номери на все дешевші, він змінив і двох репетиторів; я вже був третій. Попередні відмовились од нього, твердив Оскар, бо не могли добитися з ним прогресу, і до того ж йому самому здавалося, ніби він гнітить їх. Оскар спитав, чи я почуваюся в силі зробити що-небудь для нього? Й чи не краще було б звернутися до спеціаліста-мовника, який бере п'ять доларів за годину?

— Ви можете спробувати, а тоді вертайте до мене.

На той час я був упевнений у своїх знаннях. Мої слова змусили його посміхнутись. А втім, мені хотілося, щоб він сам зробив свій вибір, в іншому випадку довіра між нами не виникне. Подумавши, Оскар заявив, що лишається зі мною. Якщо він візьме п'ятидоларового викладача, то це буде корисно для мови, але шкідливо для шлунка. Тоді в нього не стане грошей на харчі. Інститут видав йому аванс за літо — лише триста доларів, і більше в Оскара немає.

Він сумно поглянув на мене.

— Ich weis nicht wie ich es weiter machen soll?¹

Я вирішив, що наспів час діяти. Або доможемось першого успіху, або почнемо тривале «буріння скелі»...

— Станьмо до дзеркала,— подав я команду.

Він підвівся, зітхаючи, і став поруч зі мною. Я — кошавий, довгий, рудий,— молив у Бога щастя йому й мені; Оскар — незграбний, боязкий, йому було важко примусити себе дивитися в надтріснуте кругле люстро, що висіло над туалетним столиком.

— Будь ласка, спробуйте вимовити «гаразд».

— Гаггазд,— Оскар полоще горло.

— Ні, «гаразд». Кінчик язика знаходиться ось тут,— я показую. Оскар напружено вдивляється в дзеркало, я напружено дивлюся на нього.

— Кінчик язика торкається піднебіння, ось так.

Він поставив язика за моєю вказівкою.

— Будь ласка, а тепер повторіть: «гаразд».

Оскарів язык затремтів:

— Гарразд.

— Правильно. Тепер скажіть «прикро». Це важче.

— Пгикхо.

— Язык іде вперед, а не западає, як у вас. Дивіться.

Він спробував, на лобі виступив піт, в очах застигла напруга.

— Прикро.

— Тепер виходить...

— Чудеса,— промурмотів Оскар.

Я сказав, що коли він домігся цього, то спроможеться й на більше.

Ми проїхали автобусом уздовж П'ятої авеню, а тоді поблукали трохи в Центральному парку навкруг ставка. На Оскарі був німецький капелюх з бантиком, вовняний костюм із широкими вилогами й крават-

¹ Не знаю, як я житиму? (Нім.)

ка, вдвічі ширша за мою. Він ходив перевальцем. Вечір стояв гарний, віяло прохолодою. В небі ряхтіли зірки, від них на мене проливався сум.

— Ви гадаєте, я буду досягти успіх?

— А що хіба?

Він купив для мене пляшку пива.

2

Для багатьох із цих людей, що звикли точно формулювати свої думки, найбільшим лихом стала втрата мови. Вони не могли висловити наболіле. У вас визріла витончена думка, а виходить вона казна-якою, немов розбита пляшка. Звичайно, вони могли так-сяк спілкуватися з іншими, але то було для них справжнісінькою мукою. Як згадував через кілька років кіноактор Карл Альп, що став комівояжером фірми «Мейсі»: «Я почувався дитиною, ще гірше — іноді просто недоумком. Я замикався в собі, не в змозі нічого висловити. Все, що знав, усе, що вмів, сталося тягарем для мене. І мій язик теліпався, безсилий і непотрібний».

Таке було й з Оскаром. Він мав жахливе відчуття німоти, і я думаю, причиною його перших невдач був страх захлинутися невимовленими словами й прагнення проковтнути океан: сьогодні вивчить англійську мову, а завтра здивує всіх бездоганною промовою з нагоди Четвертого липня, слідом за нею стане блискучий виступ в Інституті суспільних наук.

Наші заняття клигали. Коли Оскар перебрався до двокімнатної квартири на Вісімдесят п'ятій, поблизу Драйва, ми стали бачитися тричі на тиждень о пів на п'яту, працювали півтори години і, якщо було надто задушно на кухні, ходили вечеряти до кафе-автомата на Сімдесят другій вулиці, де поновлювали розмову — вже «за мій рахунок»... Ми розбили заняття на три частини: вдосконалення вимови й читання вголос, граматики (Оскар хотів її вивчити) і перевірка домашніх завдань. Розмовна практика припадала на вечерю. Наскільки я міг пересвідчитись, він сягав успіхів. Вправи більше не завдавали йому таких прикрощів, як раніше. Оскар багато чого навчився й душевно врівноважився. Бували хвилини радісного піднесення, коли акцент зникав. Оскар більше не називав себе «бездагним», а я перестав бути його «улюпленим ушителем» — це мене дуже тішило.

Ніхто з нас не згадував про лекцію, яку Оскар мав прочитати в жовтні, і я схрещував пальці, щоб не зурочити. Мені здавалося, це вийде якось само по собі, підсумком наших занять, але як саме — зовсім не уявляв. Правду кажучи, хоч я ніколи й не обмовився йому, лекція мене лякала. І перша, і наступні десять, восени. Згодом, коли я дізнався, що Оскар при допомозі словника пробував писати по-англійському й зазнав «повної пораски», я порадив йому підготувати лекцію по-німецьки, а тоді вже ми вдвох переклали б її пристойною англійською. Кажучи це, я блефував, бо майже не знав німецької, і коли ще міг прочитати нескладний текст, то, звичайно, мені забракло б знань для серйозного перекладу. В усякому разі хай би Оскар спочатку написав, а вже потім подбав про переклад. Він згодився зі мною, просиджував з ранку до вечора, його заливав піт, але, хоч і був Оскар професійний письменник, далі першої сторінки лекція не посунулася.

Липень стояв спекотний, дурманний, і задуха не сприяла роботі.

3

Я познайомився з Оскаром наприкінці червня, а сімнадцятого липня ми припинили наші уроки. Їх пустила на дно «немошлива» лекція. Він працював над нею оскаженіло, а відчай його зростав. Записавши сотню сторінок, Оскар розтрощив свою ручку, волаючи, що не здатний більше

писати гидотною мовою: він проклинав німецьку мову, ненавидів ту осоружну країну і той клятий народ. Наші справи погіршились. Коли Оскар кинув писати лекцію, згас і його інтерес до англійської мови. Здавалося, він забув і те, що вже знав. Язик заплітався, в акценті знову зарясніли пишні будяки. По-англійськи він розмовляв мало, дуже скуто й незугарно, по-німецьки ж тільки шепотів щось до себе. Не певний, що Оскар сам розумів своє мурмотіння. Хоч наші заняття й урвалися, я заходив час від часу. Оскар годинами сидів непорушний в оббитому зеленим оксамитом кріслі і сумно дивився з високих вікон на безбарвне небо над Вісімдесят п'ятою вулицею.

Одного разу він сказав мені:

— Якщо я не приготую лекцій, я буду себе вбивати.

— Давайте працювати, Оскар, — порадив я. — Ви диктуйте, а я буду писати. Головне — думки, а не правопис.

Він змовчав, і я більше не наполягав.

Меланхолійний стан його тривав. Ми проводили години в мовчанні. Це непокоїло мене, хоч подібна депресія була вже мені відома. Економіст Вольфганг Новак, якому англійська давалася легше, бував у такому ж стані. Гадаю, причиною були не стільки фізичні недуги, як ностальгія. Вона краjala їхні серця. Коли напливали сутінки, я вмовляв часом Оскара прогулятися зі мною набережною. Останні проблиски сонця над Палісадами, здається, розважали його. Принаймні він дивився на них. Оскар набував урочистого вигляду — капелюх, костюм, краватка. Ми повільно сходили приступками. Здавалось, він взагалі ніколи не наблизиться до виходу, застрягши десь між поверхами.

Ми статечно прогулювалися містом, сиділи на лаві, спостерігаючи, як вечір огортає Гудзон. Коли вергалися до Оскарової квартири і я бачив, що він почувується вільніше, ми слухали музику по радіо. Та варто було потрапити на останні вісті, й Оскар починав благати:

— На Бога, вимкніть! Я більше не можу слухати про страждання!

Оскар мав рацію, час не приносив добрих новин. Я напружено міркував: як би перевести увагу на щось інше? Заспокоїти його бодай тим, що він лишився живий? Хто може заперечити? Іноді я читав йому вголос — пам'ятаю, Оскарові сподобалася перша частина Твенового «Життя на Міссісіпі». Один-два рази на тиждень ми, як і раніше, ходили до кафе-автомата, він — за звичкою, бо не хотів шукати іншого, я — щоб витягти його з дому. Оскар їв неохоче, бавився ложкою. Його очі тьмарились, погляд ставав непроникним.

Одного разу після короткої зливи, яка сповнила повітря свіжістю, ми посідали над річкою, розстеливши газетами мокру лаву, і Оскар, нарешті, заговорив. Каліченою англійською мовою він зізнався у своїй глибокій зненависті до нацистів, які позбавили улюбленої праці, вирвали Оскара на п'ятдесятому році із звичного життя і, мов шматок одрубаного м'яса, кинули на поталу шакалам. Він глухим голосом проклинав німецьку націю, нелюдську, безсовісну, нещадну.

— Це сфині, які пгикидаються ланями. Я певний: моя жінка в сегці теж зневажала євгеїв.

Жахлива гіркота в голосі була промовистіша за словами. Оскар знову замовк. Я хотів більше дізнатися про його дружину, однак не зважувався розпитувати.

Сутеніло. І раптом він сказав, що намагався накласти на себе руки ще першого тижня в Америці. Це було наприкінці травня в маленькому готелі. Одного вечора Оскар випив величезну кількість снодійного. Трапилося так, що телефонна трубка впала зі столу, й готельний адміністратор послав до номера хлопчика-ліфтера. Той знайшов неприємного мешканця й покликав поліцію. Його повернули до життя.

— Я не тумав помигати, — сказав Оскар, — тгапилось непогозуміння.

— І ніколи про це більше не думайте. Не можна капітулювати.

— Я не тумаю,— відказав він понуро,— надто важко повегтатися до життя.

— Будь ласка, ні в якому разі... Благаю вас!

Іншого дня Оскар здивував і втішив мене:

— А може, тебе зноф писати лекцій?

Ми поспішили додому, він сів до свого розпеченого сонцем столу, а я взявся до читання. Оскар повільно відновлював першу сторінку. Зрозуміло, писав по-німецькому.

4

Нічого й з цього не вийшло. Ми повернулися в порожнечу, в тишу задушливої кімнати. Іноді я вже за кілька хвилин мусив утікати, щоб стан депресії не передався й мені. Якось по обіді я неквапно піднімався сходами — подеколи біженець викликав роздратування,— і прочинені двері налякали мене. Я постукав, відповіді не було. Холодок перебіг моєю спиною. Невже спроба самогубства?

— Оскар! — Я переступив поріг, зазирнув до обох кімнат, до ванни — його ніде не було. Можливо, вийшов до крамниці? Я скористався з нагоди й швиденько розглянувся. Серед ліків нічого небезпечного не знайшов — пігулки аспірину, йод. Чомусь подумавши про револьвер, я обстежив шухляду письмового столу. Там знайшовся тонкий, з цигаркового паперу, лист із Німеччини. Якби я й хотів прочитати, то все одно не зрозумів би почерку, але, тримаючи у руці, розшифрував одну фразу «Ich bin dir 27 Jahre theu gewesen»¹. Револьвера в шухлядці не було. Я засунув її на місце. Зрештою, якщо хочеш покінчити з собою, вистачить і звичайної шпильки. Коли повернувся Оскар, виявилось, він просидів у читальному залі — хоча й безрезультатно. Працювати не зміг.

І знову ми розігрували сцену в тих самих декораціях. Піднімається завіса, в квартирі двоє мовчазних персонажів — я на стільці, Оскар — в оксамитовому кріслі, яке його скорше душить, ніж підтримує. В нього сірий колір шкіри, масивне лице обвисло, розпливлося, ніби несфокусований знімок. Я вмикаю радіо, він дивиться благально, ніби каже: «Не треба». Тоді я підводжусь, але Оскар, хахикнувши, настійно просить лишитись. І я знову сідаю. А що, коли я чогось не бачу? Чогось не розумію? Проблем в Оскара й справді чимало, Бог свідок, та, може, це не тільки безпритульність біженця, відчуженість, фінансова непевність, втрата друзів, рідної мови?

Мої міркування виявилися наївні: зрештою, не всі тонуть у цьому океані, чого ж повинен утонутися він?.. За якийсь час я наважився запитати Оскара, чи нема в нього прихованих, незримих причин для душевних страждань? Моя голова була нашпигована школярськими ідеями. Я висловив припущення, що таємне коріння його меланхолії, можливо, міг би усунути психіатр, Оскар знову б узявся за лекцію.

Він обмірковував це кілька хвилин, потому, затинаючись, повідомив, ніби юнаком лікувався у віденського психоаналітика.

— Звичайно грек,— сказав він. — Усякі страхи й фантазії, вони відтоді мені більше не дошкуляли.

— А зараз їх немає?

— Ні.

— Ви написали за своє життя стільки статей і лекцій! І я не можу второпати, навіть з огляду на ваш душевний стан, чому ви ніяк не подужаєте першу сторінку.

Він підніс руку:

— То є параліч моєї фолі. Я бачу ясно фся лекцій у сфій мозок, та як тільки пишу одне слово — чи по-англійськи, чи по-німецьки — мене посідає шахливий страх, що я талі шотного слова не напишу. Ніби

¹ Я зберігала тобі вірність двадцять сім років (нім.).

хтось кинув камінь у вікно, і фся будова, фсі мої тумки рослетілись.

Він сказав, що боявся померти до закінчення лекції або ж написати її так бездарно, що страх його заповнив.

— Я фтратив свою віру. Я більше не знаю, чого я фартий. В моєму житті було занадто багато ілюзій.

Я намагався підбадьорити Оскара:

— Майте певність у собі, і ці вагання зникнуть.

— Пешности я не маю. За це і за фсе, що я фтрати́ф, треба тякувати нацистам.

5

Була середина серпня, міжнародне становище погіршувалось. Поляки оголосили мобілізацію. Оскар ледве рухався. Мене гнітила тривога, хоч я заспокоював його.

Біженець сидів у своєму масивному кріслі, очі були хворі, мовби в пораненої тварини.

— Хто може писати про Волта Вітмена в такий страшний час?

— Чому б не взяти іншу тему?

— Нема різниці, яка тема. То фсе таремно. Ні до чого.

Я приходив щодня на правах друга, нехтуючи іншими учнями, своїм заробітком. Виникало панічне передчуття, ніби тут назріває самогубство, і я прагнув одвернути загрозу. Більше того, почуваю, що й сам перетворююсь на меланхоліка, здобуваю дедалі менше задоволення від маленьких радощів життя. Спека не спадала, гнітюча, безжальна. Нам хотілося втекти за місто, та бракувало грошей. Одного дня я купив Оскарові уживаний вентилятор — дивно, що ми не подумали про це раніше,— і він годинами просиджував під вітерцем. За тиждень, саме після укладення радянсько-німецького пакту про ненапад, відмовив мотор вентилятора. Оскар не міг спати ночами й сидів за столом з мокрим рушником на голові, все ще терзаючи свою лекцію. Він механічно списував стоси паперу, потім відкидав усе, виснажений до краю. Його мучили фантастичні, жахливі сни про нацистів. Вони його катували, змушували дивитися на трупи забитих людей. В одному із сновидінь Оскар поїхав до Німеччини, на побачення зі своєю дружиною. Вдома її не застав, хтось йому порадив піти на цвинтар. І хоч на могильному камені там стояло інше ім'я, він побачив її кров, що виступала з неглибокої ями. Оскар болісно стогнав, переказуючи свій сон.

Невдовзі він таки розповів про дружину. Вони однолітки, познайомилися ще студентами, на двадцять третьому році побралися. Шлюб виявився не вельми щасливим. Вона — хвороблива жінка, фізично нездатна до народження дитини.

— Щось там було негагаст у її фнутрішній структурі.

Хоч я не розпитував, Оскар додав:

— Я пропонував їй виїхати расом, отнак вона вітмовилась.

— Чому?

— Тумала, я не хотів брати її з собою.

— Це правда?

— Ні.

Він пояснив, що прожив з нею майже двадцять сім років, та ще яких складних. У неї двоїсте ставлення до їхніх єврейських друзів і до його родичів, хоч нібито вона й позбавлена забобонів. А от мати в неї — затята антисемітка.

— Я ні в чому не можу сопі токоряти,— сказав Оскар.

Він уклався в ліжку. Я ж попрямував до нью-йоркської публічної бібліотеки. Перечитав в англійських перекладах німецьких поетів, про яких він збирався писати. Потім прочитав «Листя трави» Вітмена й написав про те, чим, на мою думку, завдячували німецькі автори Вітменові. Наприкінці серпня я приніс Оскарові свої нотатки. То були здебільшого мої власні здогади. Адже я не мав наміру писати лекцію за

нього. Він лежав горілиць нерухомо і з сумовитою напругою дослухався до мого читання. Тоді сказав, що не любов до смерті запозичили німці у Вітмена — ця риса завжди була притаманна німецькій поезії, — а вже скорше його чуття вселюдського братерства, гуманізм.

— Отнак на німецькому ґрунті він не пришивається і скоро пропає.

Я пошкодував про марність власних зусиль, та Оскар все одно щиро мені дякував.

Засмучений безпорадністю, я спускався сходами, коли до мене долинули звуки ридання. Ні! З цим треба кінчати. Це вище від моїх сил. Я не можу гинути разом з ним.

Наступного дня я залишився вдома, переживаючи новий і дуже гострий, як на людину мого віку, напад душевної туги. А ввечері Оскар зателефонував. Гаряче дякував за те, що я прочитав йому свої нотатки, мовляв, зібрався був відправити мені листа, натомість написав половинну лекцію. Ввесь день відсипався, а тепер планує завершити роботу.

— Тякую вам за фсе, і такош за вашу фіру в мене.

— Дяка Богові! — зрадів я, не сказавши, що мало не втратив був цієї віри.

6

Оскар закінчив лекцію й переписав її на початку вересня. Нацисти вторглися до Польщі. Хоча ми й були збентежені, жевріла надія: а ну як відважні поляки завдадуть їм поразки?.. За тиждень переклад лекції був готовий — допоміг Фрідріх Вольф, історик, дуже ерудований і делікатний чоловік. Йому подобалось перекладати, він обіцяв допомогти також і з наступними лекціями. Лишалось два тижні до виступу. Погода змінилася, і в душевному стані Оскара також відбувалися зміни на краще. Він ніби отямився від поразки, якої зазнав у виснажливій бійці. Оскар схуд майже на двадцять фунтів. Колір шкіри був іще сіруватий, обличчя здавалося вкритим шрамами, а втім, воно пожвавішало, з'явився волювий вираз. Блакитні очі ожили, хода стала твердою і швидкою, ніби Оскар хотів надолужити згаяне, взяти реванш за ті спекотні дні, коли нерухомо лежав у кімнаті.

Ми відновили наші заняття й зустрічалися тричі на тиждень після обіду. Студіювали дикцію, повторювали граматику, робили різні вправи. Я навчив його фонетичного алфавіту й записав звучання багатьох слів, які він погано вимовляв. Оскар працював годинами, домагаючись правильної вимови кожного звука, тримаючи зламаний сірник у зубах, аби щелепи не стулялися, коли він тренував язик. Нудне заняття, але все можна витримати завдяки майбутнього. Дивлячись на Оскара, я збагнув, що таке «стати іншою людиною».

Лекція, яку я вже й сам вивчив напам'ять, мала успіх. Директор інституту запросив на неї багатьох відомих діячів. Оскар був першим біженцем, якого взяли на роботу, а тоді ставало модним підтримувати політичних іммігрантів, що вросли в американське суспільство. Прийшли двоє репортерів і жінка-фотограф. Аудиторія набралася повна-повнісінька. Я сів в останньому ряді, пообіцявши піднести руку, якщо погано чутиму, але потреби в цьому не виникло. Оскар, у синьому костюмі, акуратно підстрижений, звичайно, нервував, одначе ви цього б не помітили, якби спеціально не придивлялись. Коли він ступив на кафедру, розгорнув рукопис і прочитав першу англійську фразу, серце в мене закалатало. Із усіх присутніх тільки ми двоє знали про муки, що їх перейшов Оскар. Його вимова була цілком пристойною — кілька разів «с» замість «з», одного разу «тумав» замість думав», та загалом він читав здорово. Особливо добре декламував поезію — обома мовами, і хоч Волт Вітмен у його устах трохи скидався на німецького іммігранта, який ступив на берег Лонг-Айленда, все одно вірші звучали гарно й урочисто:

І знаю я, що божий дух — брат духові моєму!
Чоловіки усіх часів — брати мої,
А всі жінки — мої коханки й сестри,
І що основа всьому сушому — любов.

Оскар читав з глибоким переконанням. Варшава капітулювала, однак у поезії вчувався якийсь дивний рятуюнок. Я полегшено відкинувся на спинку крісла, думаючи про те, як просто можна приховати найглибші рани. А ще я почував гордість за свою роботу.

7

За два дні, піднявшись до квартири Оскара, я побачив там цілий на-товп. Мій біженець у пожмаканій піжамі лежав горілиць на підлозі з буряково-червоним обличчям, з піною в куточках синіх губів. Двоє пожежників, ставши на коліна, робили йому штучне дихання. Важкий дух заповонив кімнату попри відчинені вікна.

Полісмен поцікавився, хто я такий, але мені заціпило.

— Ні... Ні...

Я все повторював — «ні», а звучало воно — «так». Оскар отруївся газом, я навіть і не подумав про газову плиту на кухні.

«Але чому? — питав я себе. — Чому він зробив це?» Можливо, капітуляція Польщі переповнила чашу його терпіння? Мало що прояснювала надряпана Оскаром записка. Він казав, що чувається зле і що всі свої речі заповідає Мартіну Гольдбергу. Мартін Гольдберг — це я.

Тиждень я прохворів, не маючи ніякого бажання приймати спадщину або дошукуватись причин тієї смерті. Потім зрозумів, що мушу переглянути речі, доки суд їх не конфіскував. Сидячи в глибокому кріслі Оскара, я розбирався з його листуванням. У верхній шухляді знайшлися листи від його дружини й один недавній авіаліст від тещі-антисемітки.

Вона пише ущільненим почерком, і я кілька годин розшифрую, що її дочка після від'їзду Оскара, незважаючи на умовляння матері, повернулася до юдаїзму під впливом одного мстивого рабина. Якось уночі до них удерлися коричневі сорочки і, хоч мати вперто тицяла їм в обличчя бронзове розп'яття, вони витягли фрау Гаснер з будинку разом із іншими євреями й на машинах відвезли до маленького прикордонного містечка загарбаної Польщі. Є чутки, ніби пані Гаснер убили пострілом у голову й кинули до протитанкового рову разом з трупами голих євреїв, їхніх жінок та дітей, кількох польських солдатів і купки циган.

